

Egy kitalált tárgy megtisztítása

Szekeres András (szerk.): *A történész szerzőszámosládája. A jelenkori történelmi gondolkodás néhány aspektusa*. Atelier Füzetek 4., Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2002. 218 o.

Az Atelier Magyar-Francia Társadalomtudományi Központ 1999-ben indította útjára *Történelem – Társadalomtudományok* című konferenciasorozatát. A konferenciák célja olyan irányzatok és teoretikus nézőpontok áttekintése, melyek a történet- és a társadalomtudományok kutatási módszereiben manapság fontos, új megközelítésmódoknak számítanak. Persze a „manapság” és az „új” meglehetősen relatív fogalmak, hiszen a konferenciák – és az előadásokat közrebocsátó jelen kötet – tárgyalta kérdések nagy része a 60–70-es, esetleg a 80-as évek bizonyos gondolkodóihoz vagy problémáihoz kapcsolódik. Mégis, hogy az ezredvégen és az új évezred elején is „a jelenkori történelmi gondolkodás” aspektusai közé tartozhatnak, két dolog is indokolhatja. Egyrészt az itt terítékre kerülő kérdések gyökerei bár gyakorta 30–40 évvel korábbra nyúlnak vissza, hatástörténetük révén a történelmi gondolkodásnak a mai napig meghatározó elemei, másrészt pedig a hazai történettudomány állapotát némileg minősítve, e problémák nálunk még nagyon is újak számítanak, a velük való számvetés és megvitatásuk alapvetően csak az utóbbi években kezdődött el. Így hát mindenképpen üdvözlendő vállalkozás egy olyan konferenciasorozat elindítása és a vitákat tartalmazó kötet közrebocsátása, mely a viszonylagosan kurrensnek számító teóriákat és azoknak a tudományágon belüli alkalmazását tekinti át.

Ezen kérdések legfőbb jellemzője talán az, hogy bár mindegyike érinti a történettudományt (és nemcsak egyszerűen érinti,

hanem gyakorta komoly kihívást is jelent számára), mindemellett nem kizárólag erre a tudományra érvényesek, azaz nem feltétlenül kifejezetten „történelmi” (vagy történelemmetodológiai) problémák. Azonban nem is valamiféle interdiszciplináris megközelítésről van szó, hiszen, mint a kötet *Bevezetőjében* Szekeres András írja, inkább egyfajta transzdiszciplináris beállítottság jellemző rájuk. Ez azt jelenti, hogy a konferenciák szellemiségükben alapvetően ahhoz a tudományfejlődési irányzathoz tartoznak, mely nem a tudományágak viszonylagos elzártságát és a köztük kibontakozó párbeszédet hirdeti, hanem olyan problémákat fogalmaz meg, amelyek a hagyományos diszciplináris kereteken túlmutatnak, s már maguk e kérdések és megközelítési lehetőségeik is a bevett vizsgálati metódusok újragondolására készítetnek. A kötet négy ilyen téma megtárgyalását tűzi ki céljává, nevezetesen Michel Foucault és a történettudomány viszonyát; az emlékezet problematikáját; Reinhardt Koselleck munkásságát és a fogalomtörténet-írás lehetőségeit; valamint az eseménybeszéd kérdéseit. Mint látható, a négy fejezetből kettő egy-egy konkrét teoretikus gondolataiból indul ki, bár a másik kettőnél is találhatunk olyan neveket, akik nézetei köré csoportosulnak az interpretációk: az emlékezet-blokk leginkább Pierre Nora és az általa bevezetett „lieux de mémoire”¹ köré rendeződik, az esemény pedig (legalábbis maga a fogalom centrumba helyezése) szintén Nora egyik 1974-es tanulmányához, valamint Jacques Le Goff híres, a francia historiográfiában megfigyelhető „visszatéréseket” tárgyaló cikkéhez kapcsolódik.²

¹ Vö.: Nora, Pierre: *Emlékezet és történelem között: a helyek problematikája*. In: *Aetas*, 14. évf. (1999) 3. sz. 142–157.

² Vö.: Nora, Pierre: *Le retour de l'événement*. In: Le Goff, Jacques – Nora, Pierre: *Faire de*

Mint a *Bevezetőben* Szekeres írja, a kötet (és a témák) aktualitása, valamint az egyes fejezetek közötti összefüggés két oldalról is megközelíthető. Egyrészt a könyv (mint ahogy az Atelier-társulat is) alapvetően az *Annales*-körhöz kapcsolódik, s a francia történelemszokola legfontosabb eredményeit, újításait szeretné a magyar diskurzusba áttemelni. Az *Annales*-ban bekövetkezett kritikai fordulat (*tournant critique*) elsősorban a társadalomtörténet fogalmának és módszereinek újragondolására készített, illetve bizonyos olyan kérdések léptek előtérbe, melyek a korábbi, hagyományos társadalomtörténeti megközelítésekbe még nem értek bele, vagy akkor nem kerültek a vizsgálatok perspektívájába. Másrészt, általánosabban pedig – állítja Szekeres – a történelem szerszámosládájában számos eszköz van. Ezek révén tárgyait nem csupán megtisztogatja, kiállíthatóvá teszi, hanem maguk a szerszámok tulajdonképpen a tárgyak létrehozásában is nagy szerepet játszanak. Azaz – a Tandori-allúziót szellemesen továbbcsöve – Szekeres szerint a történelem tárgyai nem talált tárgyak, amiket csak meg kell tisztítani, hanem alapvetően *kitalált* tárgyak. Az eszközök az idők során változnak, ez pedig a talált-kitalált tárgyak változását is maga után vonja. Így a társadalomtörténetnek – mint ahogy gyakorlatilag minden tudománynak – időről-időre óhatatlanul valamiféle „önrevíziót” kell végrehajtania, vagyis meg kell vizsgálnia saját szerszámkészletét, felmérnie eszközeinek alkalmasságát, használati körét. Ehhez kívának a konferenciák és az anyagukat közrebocsátó kötet segítséget nyújtani. (A könyv megjelenése óta egyébként egy újabb előadásorozat is lezajlott, mely a *korszak* fogalmának kérdéskörét tárgyalta, s tudtommal a tervek között szerepel a Paul Ricoeur filozófiáját, a cselekvésszociológiát és a mik-

rotörténelmet elemző konferenciák megrendezése is.)

Az első fejezet Foucault és a történetírás kapcsolatát vizsgálja. Annyiban különleges ez a tematikus egység, hogy bár, mint mondtam, a többiben is található központi személyiségek, akik nézetei köré az előadások csoportosulnak, de míg ők inkább irányzatok, megközelítésmódok paradigmatisz figurái, addig Foucault gyakorlatilag e fejezet abszolút „főhőse”, egy sajátos látásmód és elemzési metódus képviselője, aki bár sokakra és sokféleképpen hatott, de elméleteinek és vizsgálati terepének széles perspektíváját eddig még talán senki sem tudta megközelíteni. Bár Foucault magyarországi recepciója viszonylag széleskörű, ám inkább a filozófia, az irodalomtudomány vagy a szociológia képviselői révén van jelen (a történelemsz kritikákat leginkább a kötetben szereplő szerzők korábbi írásai reprezentálják). A hazai történettudomány helyzetéből következően, valamint Foucault e diszciplínán belüli feldolgozottsága és alkalmazása (illetve ezek alapvető hiányosságai), alapján azt hiszem, elmondható, hogy jócskán van „tétje” a szerző szövegei történelemsz szempontú elemzésének. E feladatnak az itt olvasható három szöveg (Takács Ádám, Bódy Zsombor és Kiss Balázs tanulmányai) mindenképpen megfelel, sőt ennél többet is nyújtanak: igen színvonalas elemzéseket olvashatunk Foucault szemléletmódjáról, filozófiájáról és ehhez kapcsolódó történeti kutatásairól. Takács főreferátuma azt a kérdést tárgyalja, hogy a korábbi történetfilozófiai megközelítésekhez (a történelem egészét átlátni kívánó univerzalizmushoz és a filozófus saját helyzetének történetiségét hangoztató relativizmushoz) képest mennyiben kínál alternatívát a foucault-i álláspont. Foucault ugyanis, míg gondolkodását egészében véve bizonyos univerzalitás-igény jellemezte, filozófiai válaszait konkrét történeti kutatásokban fogalmazta meg. Legfőbb kérdésfeltevése Takács szerint a „miként történeünk?”, vagyis saját helyzetünket

l'histoire. Gallimard, Paris, 1974., 1. vol., 210–228. Le Goff, Jacques, Visszatérések a francia történetírásban. *BUKSZ*, 2000. 2. sz. 192–197.

és történetiségünket nem valamiféle történelemfeletti abszolút adottságból kívánja magyarázni, hanem konkrét történeti analízisek segítségével azokat a mélyben működő erőket tárja fel, amelyek által pozíciónk kialakult. E vizsgálat csak bizonyos súlypont-át helyezésekkel, olyan metódusok bevezetésével lehetséges, melyek bevett történelemképzésünkkel szemben állnak, hiszen történelemfelfogásunk nem egy mindenek felett álló, adott dolog, hanem bizonyos diszkurzív gyakorlatok, hatalmi formációk eredményeként jött létre (sőt, mint *A szavak és dolgok* című művében Foucault írja, maga a történetiség és ehhez kapcsolódóan az ember központi helyzete is alapvetően a modern episztémé fejleménye³). Ilyen metódusok, kulcsfogalmak, „szerszámok” Foucaultnál például a diszkontinuitás, a diskurzus, a jelen története, a problematizáció, az elgondolt múlt, az archeológia és a genealógia, melyek tradicionális történelemfelfogásunkkal szemben állnak, és segítségükkel a múlt (és jelenünk) adekvátabb vizsgálatát végezhetjük el.

Sokszor tárgyalt probléma Foucault-val kapcsolatban, hogy a szerző tulajdonképpen melyik diszciplína képviselőjének tekintendő: történész, filozófus, szociológus vagy esetleg irodalmár. Takács meggyőzően bizonyítja, hogy nincs értelme elkülöníteni a szerző filozófiai kérdéseit és történeti kutatásait, mivel egyik sem létezhetne a másik nélkül. Másrészt Foucault-ra igazán jellemző a transzdiszciplinaritás, hiszen *A diskurzus rendje* című tanulmányában a diskurzus működését biztosító belső eljárások között egy helyütt éppen a diszciplínák szerveződését és a bennük való megszólalás meghatározottságát emeli ki.⁴ Vagyis a diskurzus működésének vizsgálatát lehetetlen egy adott diszciplínán belül elvégezni, hiszen az egyes

tudományágak önszabályozó és -korlátozó mechanizmusai éppen ezt a folyamatot kendőzik el. Emellett, úgy gondolom, manapság a történelem és a filozófia éles elválasztásának sem biztos, hogy túl sok létjogosultsága van, hiszen mint Hayden White kutatásai bebizonyították, gyakorlatilag minden történetírás burkoltan vagy nyíltabban, de tartalmaz valamilyen történetfilozófiai irányultságot.⁵

Bódy és Kiss hozzászólásai némiképp Takácsénál történészebb szemzőgből vizsgálják Foucault-t. Kiss egy nálunk még ki nem adott könyv, a *Folie et déraison. Histoire de la folie à l'âge classique* ismertetésén keresztül elemzi a szerző legfőbb módszereit, és azt a folyamatot, ahogy Foucault korai munkái az archeológia analízisén túl lépve a genealógia és a szubjektum vizsgálati felé mennek tovább. Bódy pedig azt próbálja áttekinteni, hogy Foucault nézetei mit adhatnak hozzá a történész „eszközkészletéhez”, valamint a szerző 90-es évekbeli francia történészreceptióját (illetve viszonylagos visszazorulásának okait) elemzi.

Jómagam mindössze egy hiányosságot vélek felfedezni a kötet Foucault tanulmányaiban (sőt nemcsak itt, hanem a hazai Foucault-receptióban általában). Mintha a francia gondolkodóhoz való viszonyunkat valamiféle „hatásszorongás” jellemezné (Harold Bloom terminusát itt természetesen inkább csak metaforikus értelemben használok). Nagyon jelentős, izgalmas elemzések születnek Foucault-ról, ám mintha a gyakorlatban nem igazán tudnánk mit kezdeni vele. Úgy vélem, bár fontos és érdekes, hogy az Annales-kör az utóbbi időben hogyan viszonyul a foucault-i örökséghez, ám engem sokkal jobban érdekelne, hogy a magyar (történeti) kutatások mennyire tudják felhasználni gondolatait, melyek azok a területek, metódusok, melyek a hazai viszonyokra alkalmazhatók.

³ Foucault, Michel: *A szavak és a dolgok. A társadalomtudományok archeológiája*. Budapest, Osiris Kiadó, 2000. 245–250.

⁴ Foucault, Michel: *A diskurzus rendje*. Holmi, 1991. 7. sz. 875–877.

⁵ Vö.: White, Hayden: *A történelem poétikája*. Aetas, 16. évf. (2001) 1. sz. 134–164.

E szempontból a kötet következő két része beteljesíti elvárásaimat: az emlékezet-blokk főreferátumában Apor Péter éppen egy magyar példán, a munkásmozgalmi panteon elemzésén keresztül fejt ki Pierre Nora *lieux de mémoire*-fogalmának kritikáját. Apor azt mutatja be, hogyan próbált a kádári kultúrpolitika egy síremlécsoport összeállításával valamifajta munkásmozgalmi kontinuitást teremteni, mely Tánccsistól a Tanácsköztársaság halottain át egészen 1956 „mártírjaiig” terjedt. E panteon létrehozásának célja – állítja Apor – egy fikcionális folytonosságtudat kreálása volt, mely intenció alapvetően nem az emlékezet helyeinek Nora-i fogalmára épül, sokkal inkább a folytonos emlékezet utolsó Nora-i megjelenésmódjához, a nemzet fogalmához hasonlítható (persze ez a Kádár-rendszer esetében sokkal nyíltabban ideologikus és „megesinált”, mint a nemzetkonceptió). Gyáni Gábor tanulmánya a nemzeti emlékezet rítusainak egyik leglátványosabbikát, az ünnep fogalmát, illetve konkrétan a Szent István-ünnep (augusztus 20.) történetét vizsgálja 1819-es intézményesítésétől a kommunista éra „nemzeti alkotmány” ünnepéig. Gyáni azt a folyamatot kíséri figyelemmel, ahogy a különböző ideológiák és politikai diskurzusok új és új (saját jelenükből visszavetített) értelmet próbálnak kapcsolni egy korábbi eseményhez, s ezzel önmagukat legitimálva saját létüknek folytonos, történelmi dimenziót igyekeztek kölcsönözni.

K. Horváth Zsolt szövege az emlékezet egy újabb oldalát vizsgálja, a szöveges forrásokat: 1848-as naplótól, visszaemlékezésektől 1948–50 közötti munkahelyi önéletrajzokig, a személyes emlékezet ideologikus, gyakran átpolitizált dokumentumait. Fontos probléma ezeknél, hogy a történész mit kezdhet velük, azaz forrásként mennyiben, milyen eszközökkel lehet ezekben elkülöníteni a tényeket a fikciótól. Tisztán szöveg-elemzési, narratológiai eszközökkel nincs erre lehetőség, a narratológia nem kínál biz-

tos, mindenekfelett álló fogódzót ezen disztinkcióhoz (a szerző itt Genette, Eco és Ricoeur a témáról írt tanulmányaira hivatkozik). K. Horváth szerint a vizsgálatokban át kell helyezni a hangsúlyt: nem a valamiféle nagy történethez viszonyított különbségeket kell megnézni, hanem azt, hogy a napló- vagy önéletíró milyen módon konstruálja meg saját történelemképét. Olyan személyes történelmek ezek, melyek mind a globális történelemmel, mind pedig egymással is diszkontinuusak. Az emlékezet szövegei – állítja a szerző – egy új történelemkonceptió felé nyitnak utat, melynek központi fogalma már nem a globalitás, hanem a személyesség, nem az igazság, hanem a valószínűség, nem a dokumentum, hanem a tanúságtétel. Ha azonban egy nem hagyományos, de a K. Horváth által felvetettnél „globálisabb” történetiség-felfogás szempontjából vizsgáljuk az önéletírásokat – hogy kicsit visszakanyarodjak előző témánkhoz –, úgy vélem, ebben például fel lehetne használni a foucault-i nézeteket (K. Horváth hivatkozik is Foucault-ra). A diskurzuselemzés, valamint a kései Foucault szubjektumvizsgálatai segítséget nyújthatnának a naplók, személyes történelmek (történeti) szubjektumképző mechanizmusainak, és azok hatalmi diskurzusokkal való összefüggésrendszerének feltárásához. (Persze itt nem K. Horváth megközelítésmódját akarom kritizálni, csupán egy olyan területet említeni, ahol a foucault-i metódus talán termékenyen alkalmazható.)

A következő rész Koselleckkel és a fogalomtörténet-írással foglalkozik. Mint korábban említettem, bár a fejezet címében Koselleck neve szerepel, mégsem olyan értelemben vett „főhős” ő, mint korábban Foucault, hiszen a három tanulmány inkább a fogalomtörténetet és a magyar viszonyokra való alkalmazhatóságát tárgyalja, mint Koselleck tágabb értelemben vett történetfilozófiáját. Trencsényi Balázs főreferátuma a fogalomtörténethez kapcsolható különféle irányzatokat külön-külön ismerteti és elem-

zi. Itt három különböző történésziskolát hasonlít egymással össze: a cambridge-i eszmetörténetet (főként Skinner és Pocock munkásságát), a német fogalomtörténetet (a Koselleck, Conze és Brunner szerkesztette *Geschichtliche Grundbegriffe* szótárát, annak előzményeit, leginkább Carl Schmitt nézeteit és a lexikon szemléletmódjának továbbvivőjét, Rolf Reichardt), valamint a francia kutatásokat (az *Annales* első nemzedékének bizonyos vizsgálatait, a strukturalizmust, illetve a kritikai fordulat utáni történetírást). Trencsényi a különféle nézőpontok összeegyeztethetőségének esélyeit (és problémáit – jó példa erre a szerző által ismertett Koselleck-Pocock diszkusszió) megtárgyalva valamiféle szintézis lehetőségét szeretné megteremteni, illetve mindegyikből a leginkább felhasználható elemeket átvéve a magyar viszonyokra alkalmazni ezeket. Trencsényi egy közép-kelet-európai komparatív eszme- és fogalomtörténeti vizsgálat tervét vázolja fel, mely régióknak legfőbb politikai szókészletét és diskurzrendszerét elemezné. Szabó Márton hozzászólásában komoly kritikával illeti e tervezet megközelítésmódját. A szerző – állítja Szabó – éppen úgy próbál fogalomtörténetet írni, ahogy Koselleckék szerint nem szabad: bizonyos prekonceptiói vannak (mint például a régió megkésett modernizációja, importált eredményei), melyek alapvetően meghatározzák kutatásának irányát – vagyis eszme- és fogalomtörténeti apparátus segítségével nem újdonságokat fog feltárni, hanem inkább saját előfeltevéseit bebizonyítani. Szabó szerint ahhoz, hogy múltképiünket átrendezhessük, új következtetéseket vonhassunk le, éppen bevett múlt-konceptiónk, előítéleteink lerombolása szükséges: ezt tette minden jelentős diskurzuselemzési megközelítés (mint például Koselleck és Foucault). A másik hozzászóló, Halmos Károly lényegében ugyanezt kritizálja: kételkedik abban, hogy a térséget és Magyarországot egyszerűen a centrum eredményeinek kései átvétele jellemezte, hanem bizo-

nyos sajátos folyamatok is megfigyelhetők (mint amilyen a közös hagyományra épülő hasonló eredmények vagy az imitáció és a mimikri). Halmos ezután ismerteti a *Kulcsszavak és jelszavak: Eszmék, retorikák és elbeszélésformák a magyar történeti-politikai gondolkodásban* című kutatási projekt programját, melynek végső célja egy 20–30 szócikkből álló, a magyar politikai nyelv fogalomkészletét történeti kontextusba helyezve elemző szótár elkészítése. Reméljük, mihamarabb kézbe vehetjük e vállalkozás eredményét, mely a hazai történettudományban mindenképpen úttörő és hiánypótló vállalkozás lenne.

A könyv utolsó része az esemény fogalmát próbálja meghatározni, illetve azt a kérdést, hogy mit tudnak kezdeni a társadalomtudományok az eseménnyel. A téma apropója az esemény *Annales*-iskolába való visszatérése, azaz a második nemzedék „strukturális” történetírása után újra megjelenő esemény-centrikus történetírás problematikája (melyet olyan művek jeleznek, mint például Georges Duby 1973-as *Le Dimanche de Bouvines* című munkája, vagy Pierre Nora *Le retour de l'événement* című említett tanulmánya). Mindazonáltal nem érzem úgy, hogy az esemény fogalmának és a terminus körüli problémáknak nálunk ugyanolyan komoly „tétje” lenne, mint volt egykoron a francia történetírásban. Benyomásom szerint az esemény-beszéd kérdése lényegében egy olyan vitához kapcsolódik, amely a hazai diskurzusban nem bírt igazi fontossággal. Emellett a kötetnek ez a fejezete a legegyszerűsebb, a három előadás kevés ponton kapcsolódik egymáshoz – ami persze nem feltétlenül baj, inkább azt jelzi, hogy a három előadó egészen más háttérből vizsgálja a kérdést, s csak a főreferátum kapcsolódik a francia diszkusszióhoz.

Sohajda Ferenc szövegében leszögezi, hogy a történettudomány lényegében nem tud mit kezdeni az esemény fogalmával, azaz meglehetősen reflektálatlanul használja azt, és Braudelék idején az események egy-

fajta pozitivista, „történelem felülnézetben”-szemléletmód továbböröklődéseként került gyanúba. Ezért a szerző – hogy az esemény fogalmát megfelelően definiálja – a filozófia felé fordul. A cselekvésemleletek (konkrétan Davidson és Ricoeur egyes tézisei) segítségével egy olyan eseményfogalom meghatározását tűzi ki célul, melyben nem az egvediség, hanem az interszubsztivitás, a közösség általi konstruktív jelentésadás válik az esemény lényegévé, s a történeti vizsgálat tárgyává. Szeberényi Gábor három elméleti csomópont mentén vizsgálja meg a fogalmat. Egyrészt az esemény időbeliségét, másrészt esemény és struktúra kapcsolatát, harmadrészt pedig az esemény és az elbeszélés összefüggését tekinti át. Ez utóbbi szakaszban (mely a tanulmány leghosszabb része) Szeberényi elsősorban az angolszász történetelmélet felől vizsgálja az eseményt mint a történeti narratívum elemét. Itt némiképp ellentmond Sohajdának, aki egy helyütt kijelenti, hogy a narratív vizsgálatok nem tekintik önálló problémának az esemény meghatározását. Szeberényi a Hayden White-i krónika-elbeszélés ellentétét elemelve mutatja be, hogy az esemény tulajdonképpen a történeti elbeszélés legalapvetőbb eleme, mely – ez kétségtelen – önmagában nem problematizálódik, az egész narratívum szempontjából viszont annál inkább. Jómagam ehhez csak annyit tennék hozzá, hogy Sohajda kijelentését White mellett még Frank Ankersmit *Narrative Logic* című könyvére hivatkozva legitimálja. Amennyiben helyesen értelmezem Ankersmit nézeteit, a történeti elbeszélések legalapvetőbb elemeként szereplő, valóságrefereens állítások (statements) többé-kevésbé párhuzamba állíthatók az esemény fogalmával.⁶ A történész a szemé elé táruló esemény-halmazból szelekciós és kombinációs eljárások alkalmazásával történetet hoz létre, vagyis az elbeszélés és áttételesen maga

az esemény is (amit a historikus *a történet szempontjából* jelentősnek ítél) tulajdonképpen a történész konstrukciója. Mint egy fontos tanulmányában Louis O. Mink írja, az esemény kategóriája mint körülhatárolható, adott egység, tulajdonképpen a természettudományok fogalmköréhez kapcsolódik, s a történettudományban eseményről beszélni csak annyiban van értelme, amennyiben az esemény mindig egy elbeszélésben fordul elő mint megalkotott, önmagában vett entitásnak tekintett valami, mely a narratívum létrehozásához elengedhetetlen.⁷ Vagyis az esemény alapvetően konstrukció, lehet az társadalmilag létrehozott (mint a közösségi, kulturális elbeszélések része) vagy a történetíró által megalkotott, aki – mint a kötetet záró esszéisztikusabb jellegű szövegében Mesterházi Miklós írja – „birtokában van az időben visszafelé ható okozás képességének”. (210. o.) Persze a kétféle konstrukciófogalom más és más eredményre vezet: míg az egyiknél (a társadalmi, interszubsztiv eseményfelfogásnál) alapvetően az esemény és a (szociális) struktúra kapcsolatára helyeződik a hangsúly, és egy történeti vizsgálatot eredményez, a másodikonál (a historiográfus eseményénél) pedig a szöveg immanens struktúrája válik a (meta)történeti elemzés központi elemévé. A kettő, úgy gondolom, lényegében összeegyeztethető, hiszen a történész cselekményesítése sem önkényes eljárás, benne bizonyos társadalmi, kulturális, ideologikus diskurzusok kulminálnak.

Mindent egybevetve, véleményem szerint a könyv rendkívül színvonalas. Problémafelvetései és az azokra adott válaszlehetőségek jól mutatják, hogy hol tart manapság – különösen a hazai – történettudomány, s merre felé kellene továbblépni. Maga a kezdeményezés – történészek és más

⁶ Ankersmit, Frank R.: *Narrative Logic: A Semantic Analysis of the Historian's Language*. The Hague, Monton, 1983.

⁷ Mink, Louis O.: *Az elbeszélő forma mint kognitív eszköz*. In: Kisantal Tamás (szerk.): *Tudomány és művészet között. A modern történelemelmélet problémái*. Budapest, 2003. 113–132.

tudományágak képviselői közötti vita megteremtése és olyan transzdiszciplináris problémák megtárgyalása, melyek manapság (legalábbis tőlünk nyugatabbra) centrálisnak, kikerülhetetlennek tűnnek – mindenképpen örvendetes, s reméljük, még több

hasonló konferenciára kerülhet sor, s az elhangzó előadásokat hamarosan egy újabb kötetben olvashatjuk.

KISANTAL TAMÁS